

KÖZGYŰJTEMÉNY – EMLÉKHELY – POSZTGRADUÁLIS KUTATÓHELY

JAVASLAT

az MTA Könyvtár és Információs Központ – Lukács Archívum jelenlegi helyén (Lukács György egykori lakásában) Lukács Archívum és Könyvtárként folytatandó tevékenységére

Ez a Javaslát Lovász László, az MTA elnöke szóbeli kérésére készült, mely az elnök által összehívott, 2015. március 8-i megbeszélésen fogalmazódott meg. A Javaslát a Lukács Archívum jelenlegi helyére és jelenlegi intézményes beágyazottságára vonatkozik, amennyiben más helyen és/vagy más intézményes megoldásban fog a továbbiakban működni, más koncepcióra lesz szükség.

A Javaslát elkészítésére az elnök Monok Istvánt, az MTA KIK főigazgatóját és Hörcher Ferencet, az MTA BTK Filozófiai Intézetének vezetőjét kérte fel, arra az esetre, ha a lakás a mostani helyén (Lukács György egykori lakásában) maradna. Az anyag alapját Monok István korábbi feljegyzései képezték, ezeket az MTA BTK Filozófiai Intézetének igazgatója, intézeti kollégái szakmai tanácsait figyelembe véve egészítette ki.

Budapest, 2016. március 15.

Hörcher Ferenc MTA BTK FI, Monok István MTA KIK

Praeambulum

A Lukács György végrendeletét figyelembe véve 1972-ben létrehozott, a filozófus egykori lakásában működő Lukács Archívum és Könyvtár (LAK) egyike a magyar filozófiai kutatás emblematikus kutatóhelyeinek. Bár megalapítása idején az állampárt ideológiai célokra kívánta felhasználni, a rendszerváltás óta sokáig önálló kutatási bázisként működött. A LAK európai szinten egyedülálló gyűjteménye a huszadik század eszmetörténetének, ezen belül a totális diktatúrák, a diktatúra és értelmiség viszonya tanulmányozásának. Része a közös, de sokszor megosztott nemzeti emlékezetnek. Névadója a huszadik század nemzetközileg elismert, meghatározó értelmiségi figurája. Öröksége különleges, bár ellentmondásos életutat takar: a kiemelkedő, marxista fordulata előtti gondolkodó, a Tanácsköztársaság idején közoktatási

népbiztosként működő, a bécsi, berlini emigrációban élő, Moszkvába menekült, később a magyarországi szovjet-kommunista totalitárius hatalmat kiszolgáló, majd az '56-os forradalom szolgálatába álló értelmiségi-politikus mindezen tevékenységén túl mindmáig a legnagyobb, egyetemes hatású magyar filozófus.

A Magyar Tudományos Akadémia számára fontos a filozófus kéziratok és könyvtári hagyatékának a kor színvonalán álló megőrzése és feldolgozása. Erre kivételes lehetőséget kínál a jelenlegi helyén maradó LAK: egy korhű, de a 21. század kihívásainak megfelelő, az egyetemekkel együttműködő kutatóközpont létrehozására ad esélyt. Az emléklakásban ezért a közgyűjteményi és emlékhelyi funkció mellett kialakításra javasoljuk az MTA BTK Eszmetörténeti Posztgraduális és Posztdoktori Kutató Csoportot (EPOSZ), a 20. századi és kortárs politikai- és társadalmi gondolkodás iránt érdeklődő fiatal bölcsész-kutatók kutatási bázisaként.

Előtörténet

Lukács György (1885–1971) végrendeletében könyvtárát az MTA Filozófiai Intézetére, kézíratait a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta, a filozófiai kutatások támogatására ajánlotta fel. A létrehozott LAK mint emlékhely, kutatóhely és kiadó működött, az ott főállásban dolgozók munkájaként az elmúlt negyedszázadban számos kiadvány látott napvilágot.¹ A LAK hosszú ideig az MTA Filozófiai Intézetéhez tartozott.

A Lukács-hagyatékból lényegében minden addig publikálatlan mű kiadásra került, a levelezésből több válogatás szintén megjelent. A levelezés nem végleges listája online hozzáférhető, a könyvtár modern, számítógépes katalógusa viszont még nem készült el.

Lukács György műveinek külföldi kiadásait és a szekunder irodalmat a LAK-nak eddig csak rendszertelenül volt lehetősége beszerezni, ezeket bibliográfiailag sem tudták követni. (Bár az utóbbi években ismét rendre érkeznek Lukács újonnan megjelent művei, elsősorban Németországból, Brazíliából, Lengyelországból stb.) A Magyar Filozófiai Társaság főtítkára mint kutató elkezdte ugyan a magyar filozófiatörténeti bibliográfia építését, de ez a munka az eseti támogatások miatt nem fejeződött be. A feldolgozás eredményeként mintegy 1200 Lukácsra vonatkozó bibliográfiai tétel vált ismertté. Az adatbázis a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának szerverén érhető el, szabványos, konvertálható rekordokként.²

¹ Lásd a LAK korábbi weblapjának Kiadványok rovatát: <http://web.phil-inst.hu/lu/archivum/hu/main.html>

² A magyar nyelvű filozófiai irodalom elektronikus adatbázisa <http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/human/philobibl>

A Lukács György otthonául szolgáló lakáson kívül az MTA KIK a Budapest V. kerületi önkormányzattól bérel egy kutatóhelyiségek és raktár céljára szolgáló lakást, a Lukács-lakás felett. Amíg a LAK-nak – az elbocsátások előtt – voltak saját tudományos munkatársai, nélkülözhetetlenek voltak a kutatószobák. Ma már nem ez a helyzet, ezért az ugyanezen cím alatt számon tartott 6. emeleti lakás bérletéről az MTA e javaslat szerint mondjon le. A jelen koncepció lényege azonban az, hogy a Lukács-lakás viszont az MTA bérleménye maradjon (esetleg kerüljön az MTA tulajdonába), mert ez egy olyan létező kulturális emlékegyüttes, amelyet érdemes megőriznünk, s a következő generációk számára tudományos-kutatási és oktatási-kulturális célra hasznosíthatóvá kell tennünk.

Intézménytörténeti adalék: A Lukács György Alapítvány

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1989. július 29-i döntésével létrehozta a Lukács György Alapítványt. Az alapító jogutódja, a Magyar Szocialista Párt 1990-től megerősítette és folyamatosan korszerűsítette az Alapítvány feladatkörét. Az Alapítvány intézményesen teljesen független az MTA LAK-tól, de a Lukács György munkásságával kapcsolatos kutatói és kiadói tevékenységet – konkrét pályázatok révén, bár igen szűkös anyagi lehetőségek között – eddig támogatta. <http://www.lukacsgyorgyalapitvany.hu/main.php?page=home&lang=hu#>

A kutatóközpont politikamentes működésének biztosítása érdekében az MTA kérje fel a Lukács György Alapítványt, hogy ezentúl a LAK-tól teljesen elszakadva végezze tudománytámogató tevékenységét.

A LAK sorsáról felettes szerve, az MTA KIK által folytatott megbeszélések szakmai szervezetekkel és egyénekkkel:

- Lukács György örökösei közül: Mosóczi Zoltán, Márkus Rozália (kiköltözés esetén több örökössel is kellene egyeztetni a bútorok, családi iratok, fényképek miatt)
 - Magyar Filozófiai Társaság: Weiss János (elnök), Laczkó Sándor (főtitkár), Bodnár M. István (elnökségi tag), Radnóti Sándor (tag)
 - A LAK volt munkatársa, Hévízi Ottó
-

- SZTE Klebelsberg Egyetemi Könyvtár: Kokas Károly (főigazgató-helyettes); Laczkó Sándor (osztályvezető)
- Lukács György Alapítvány: Agárdi Péter (elnök)
- Wien, Universität, Institut für Vergleichende Sprach-, und Literaturwissenschaft: Ao. Univ.-Prof. Dr. Andrea Seidler; Univ.-Prof. Dr. Wolfgang Müller-Funk
- Wien, Universität, Boltzmann Institut: Univ.-Prof. Dr. Wilhelm Hemecker
- Marbach, Deutsches Literaturarchiv: Dr. Marcel Lepper (Leiter des Forschungsreferats und der Arbeitsstelle Geschichte der Germanistik)

A 2013-óta a LA-ban elvégzett, vagy azóta folyamatban lévő munkák (MTA KIK):

- A könyvanyag teljes számbavétele.
- A cédulakatalógus retrokonverziója, a Lukács Könyvtár állománya revíziójának elkezdése (más információk szerint Lukács hagyatéki könyvtárának digitális katalógizálása (feldolgozása) folyik, párhuzamosan az állományrevízióval).
- A Belgrád rakparti második (raktár) lakás kiürítése: a könyvek és folyóiratok feldolgozása az MTA KIK Aleph rendszerében, a duplumok kiajánlása: (1) MTA BTK Filozófiai Intézetének, (2) az OSZK-nak, (3) a többi könyvtárnak. A lakás bérlésének megszüntetése.
- A bibliográfiai adatbázis kereteinek kialakítása, a magyar filozófiatörténeti bibliográfiai adatbázis konverziója az új rendszerbe.
- A nemzetközi együttműködési szerződés előkészítése.
- A Bécsi Egyetem archív anyaga és az MTA KIK bibliográfiai adatbázisa közti adatcsere lehetőségeinek technikai megteremtése.

A jövőre vonatkozó tervek

1. A LAK mint KÖZGYŰJTEMÉNY

A Lukács Archívum őrzi a Lukács György életére, családjára vonatkozó iratanyagot, dokumentumokat, a vele készült interjúk hangfelvételeit, a korszak legnevesebb tudósaival, művészeivel folytatott levelezését. Fontos azonban megjegyezni, hogy az archívum és a könyvtár egységes formában való megőrzése nem pusztán Lukács tevékenységének tanulmányozásához fontos. A LAK egyrészt más fontos személyiségekről

szóló iratoknak is helyet ad (például a Popper, Fogarasi, Zalai hagyatéknak). A LAK ezentúl a huszadik századi magyar és európai társadalmak történetének értelmezéséhez egyedülálló forrás-bázis, melynek megőrzése alapvető nemzeti érdek. A könyvgyűjtemény kiemelt jelentőségét fejezi ki az Országos Széchenyi Könyvtár által Lukács könyvtárának adományozott védett státusz. Ezt a könyvállományt egyben kell tartani, amit az új kutatóházban nem lehet megnyugtatóan biztosítani, hisz ott az MTA BTK meglévő könyvállománya sem fog elférni, ezért távoli könyvraktárt kell majd bérelni az MTA BTK intézeti könyvtárai számára.

A LAK-ban felhalmozódott levelezés és iratanyag nemcsak a marxizmus történetének tanulmányozásához megkerülhetetlen, de például a korszak: az egész 20. század irodalomtörténetének is, az írók és a szocialista hatalom viszonyának, a cenzúra működési mechanizmusainak feltárásához, (Seidler Irma és számos mozgalmárral folytatott levelezés révén) a nőtörténet, a zsidó asszimiláció történetének, 1968 és a társadalmi mozgalmak tanulmányozásához is.

A LAK jelenleg az MTA KIK kezelésében lévő könyvtári és kéziratári különgyűjtemény. Az MTA KIK nyilvános tudományos szakkönyvtár. A LAK-ban elvégzendő könyv- és kéziratári munkák:

A feladatok egy része azonos a bármely tudós hagyatéka kapcsán végzett könyvtári munkával, a leírási normák azonosak a MTA KIK feldolgozó osztályának normáival.

- Lukács György könyveinek teljes katalogizálása (az MTA KIK integrált rendszerében)
- Lukács György levelezésének teljes feldolgozása, illetve a meglévő digitális lista kiegészítése (adattartalom: ki írt, kinek; honnan; mikor – az MTA KIK integrált rendszerében). A levelek képe a rekordhoz csatolásra kerül.
- A Lukács György-levelezése digitalizálásának elkezdése (nemzetközi együttműködésben).
- Lukács György kéziratának katalogizálása az MTA KIK integrált rendszerébe.

A LAK-ban mint közgyűjteményben elvégzendő feladatok

Ezek a feladatok részben azonosak a bármely tudós hagyatéka kapcsán végzett kutatásokkal.

- Lukács György megjelent írásainak számbavétele, a megjelent írások teljes körű beszerzése, digitalizálása
- A Lukács Györgyre vonatkozó írások bibliográfiájának – a Magyar Filozófiai Társasággal, a MTA BTK Filozófiai Intézetével és a nemzetközi partnerekkel közösen történő – elkészítése, a megjelent írások teljes körű beszerzése, digitalizálása
- Részvétel a fenti tevékenységre irányuló hazai és nemzetközi együttműködésben
- Részvétel nem megjelent Lukács-szövegek kiadásában.

Másrészt azonban a közgyűjtemény lehetőséget biztosít az egyéni túl, a korszakot általában érintő kérdések kutatásához. Ezért ezek kutathatóságának feltételeit is javasolt megteremteni. Ilyenek:

- A századelő szellemi térképének a felvázolása.
- A totális hatalom és az értelmiség viszonyának további vizsgálata, különös tekintettel Magyarország történetére és Közép- és Kelet-Európára. A kommunista és a náci totális ideológia hatása az értelmiségre, értelmiségi szereptípusok az elnyomó hatalommal szemben vagy annak szolgálatában.
- A magyar kommunista értelmiség útja a sztálini Szovjetunióban és a Rákosi- és Kádár-vezette Magyarországon.

2. A LAK mint EMLÉKHELY

A LAK jelenlegi helyszíne, a filozófus saját volt lakása egészen kivételes helyzetet biztosít a hagyaték őrzésére és társadalmi, sőt nemzetközi hozzáférhetőségének biztosítására. Neves külföldi vendégek mindig szívesen látogattak eddig is oda, így az elmúlt 10 évben járt ott többek között Jürgen Habermas, Albrecht Wellmer, Manfred Frank és Axel Honneth is, valamint számos kutató, egyetemi tanár, diák és más érdeklődő. Az emlékhely autentikus kialakítása révén egy századfordulós szocializációjú budapesti nagypolgár értelmiségi környezet társadalomtörténetileg páratlanul informatív rekonstrukciója válna lehetségessé.

A Belgrád rakparti lakás kutató- és emlékhellyé alakítása során lényeges lépések:

- Lukács György lakásának felújítása.
- Lukács György kézíratainak, leveleinek és saját könyveinek, művei hazai és nemzetközi kiadásainak, valamint a Lukácsra vonatkozó szekunder irodalomnak, továbbá a legalapvetőbb kézikönyveknek lehetőség szerinti helyben tartása, a kéziratok tárolásának szakszerű megoldása.
- A Lukács György kézírataiból válogatott darabok másolatának állandó kiállítása.
- A Lukács Györgyhez köthető személyes tárgyak szükség szerinti restaurálása és kiállítása.

A LAK-ban továbbra is biztosítani javasoljuk a hazai és külföldi szakemberek folyamatos kutatási lehetőségeit, ideértve a nyitvatartási időben a tudományos olvasószolgálatot is. Az emlékhelyet – garantálva a gyűjtemény állományvédelmét – más módon is hasznosítani lehetne: egyetemi filozófiai foglalkozások tartására, kisebb szemináriumok, szimpóziumok, díjátadó ünnepek befogadására, előadássorozatok rendezésére. Ezt a feladatát azonban csak a jelenlegi belvárosi helyszínen, a bölcsészkarok, az egyetemi könyvtárak és a diáknegyed közelségében tudná ténylegesen betölteni.

Fontos lenne egy virtuális emlékhely kialakítása is, amely felhívna a szakmai és szakmán kívüli érdeklődőket, így a turisták figyelmét is erre a nevezetességre.

A lakás bérleti díját az V. kerületi önkormányzattal tárgyalva kellene csökkenteni, esetleg számba véve a kerület kulturális-turisztikai nevezetességei között is.

3. A LAK mint KUTATÓHELY

A MTA a LAK jelentős könyvtári kapacitására is építve, annak székhelyén létrehozhatná az MTA BTK Eszmetörténeti Posztgraduális és Posztdoktori Kutató Csoportot (EPOSZ). Az EPOSZ feladata lenne, hogy ideiglenesen ott dolgozó posztgraduális és posztdoktori ösztöndíjasai révén a 20. századi magyar és egyetemes eszmetörténet kutatásán keresztül, a humántudományok segítségével elméleti válaszokat keressen kortárs politikai és társadalmi kihívásokra.

Az EPOSZ az MTA BTK Filozófiai Intézet szakmai irányítása mellett, de a LAK-ra, mint kutatóhelyre épülve önálló kutatási egységként végezné intézményközi, az MTA-t az egyetemekkel összekötő feladatát, közel a belváros bölcsészet- és állam- és jogtudományi karaihoz és a nagy könyvtárakhoz. Jelentősen hozzájárulna a bölcsészettudományi kutatások új arculatának kialakításához. Az EPOSZ ugyanis nem csak Lukács György munkássága feldolgozásának, hanem általában a huszadik századi gondolkodástörténet, társadalom- és politikatörténet tanulmányozásának is fontos helyszíne lehet. A kutatók itteni munkálkodása eredményeként az 1910-es évek nagy szellemi pezsgésének dokumentumait lehetne és kellene hozzáférhetővé tenni Lukácstól Mannheim Károlyig, Zalai Bélától Fülep Lajosig, Hauser Arnoldtól Fogarasi Béláig, Antal Frigyesztől Dienes Pálig, a Szellem folyóirattól a Vasárnapi körig és a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájáig.

Az EPOSZ feladata lenne Lukács György életművének gondozása, ezen belül a következő kiadások előkészítése tűnik hasznosnak:

- egy teljes levelezéskötet;
- egy interjúkötet (A LAK már rendelkezik erre vonatkozó előmunkálatokkal);
- a 20-as évek politikai publicisztikája, 1922-től. A Történelem és osztálytudat-kötetben megjelenteken kívül ez a korszak teljesen kiadatlan magyarul;
- érdekes lenne egy összeállítás a 80-as évek ellenzékének Lukácsra vonatkozó írásaiból.

E feladat elvégzésének fontos előfeltétele a kiadási igények és szakmai követelmények pontosabb felmérése, a kiadási ütemterv és a kiadáshoz szükséges forrásokra vonatkozó stratégia kidolgozása. Lehetséges pályázati alapú finanszírozási források: European Research Council (Advanced grants, Synergy grants), Humboldt német-magyar együttműködési pályázat, European Starting Grant, Visegrádi Alap,

Goethe intézet, NKA, az NKFIH kutatói kezdeményezésű témapályázatai és posztdoktori kiválósági programja, Lendület, stb.

FONTOS: az EPOSZ nem állandó kutatókkal dolgozna, hanem 1-3 éves posztgraduális és posztdoktori ösztöndíjakat hirdetne meg. A cél egy olyan, fiatal kutatók számára alkalmas kutatói környezet kialakítása, amely egyrészt a humán tudományos agyelszívással kívánja felvenni a versenyt. Egyrészt a fiatalabb kutatói gárda révén újszerű megközelítéseket tud kidolgozni társadalmi és politikai problémák kezelésére, valamint a közelmúlt tudományos igényű feldolgozására és értelmezésére. Másrészt a multidiszciplinaritás jegyében a meghirdetendő ösztöndíjas kutatások témái között szerepelhetnek tág értelemben a gyűjteményhez kapcsolódó témák: a zsidó asszimiláció története, a diktatúrák természetrajza, értelmiségkutatás, az értelmiség és a hatalom viszonya, a demokrácia fogalma, társadalmi mozgalmak, sajtótörténet, stb.³

Az EPOSZ doktori és posztdoktori ösztöndíjasokat fogadhatna külföldről is.

A Javaslat rövid összefoglalása:

Javasoljuk, hogy a LAK a jelenlegi helyén működjön tovább, egy alapos felújítás és a bérleti díjak önkormányzattal történt egyeztetése után. Funkciója közgyűjtemény, emlékhely és posztgraduális és posztdoktori kutatóközpont lehetne.

Kivételes lehetőséget biztosítana a politikai filozófia, a huszadik századi politika- és társadalomtörténet, az értelmiségkutatás és a totalitárius hatalom természetrajzának tanulmányozására, valamint a Lukács György kritikai összkiadás előkészítésére és megvalósítására. Esélyt teremtene a bölcsészettel és társadalomtudománnyal foglalkozók számára egy ösztöndíjas kutatóhely kialakítása révén. Eszköze lehetne az MTA BTK új arculata és társadalmi kapcsolatrendszere kialakításának, az MTA BTK és az egyetemek együttműködési fórumaként, valamint a hazai filozófusok és bölcsészek szakmai találkozóhelyeként is szolgálhatna.

³ Az MTA BTK Filozófiai Intézetében jelenleg posztdoktori státuszban lévő kollégák közül többen vannak (pl. Szücs László, Zuh Deodáth), akik a feladat elvégzéséhez szükséges előtanulmányokkal és nemzetközi kutatási tapasztalatokkal is rendelkeznek, és felajánlották, hogy szívesen bekapcsolódnának az EPOSZ tevékenységébe.